

Định hướng tổ chức dạy học bài thực hành Lịch sử ở trường trung học phổ thông

Trương Trung Phương*

*TS. Trường Đại học Sư phạm, Đại học Đà Nẵng

Received: 17/5/2024; Accepted: 24/5/2024; Published: 29/5/2024

Abstract: Implementing the principle of “learning together with practice”, practicing history becomes a mandatory part of the content of the general education program in History at the high school level to contribute to promoting the process of recognizing history, develop capacity and qualities in students. Therefore, research on measures to organize the teaching of historical practice not only helps teachers, students and society correctly perceive the position and meaning of practice activities in History but also creates opportunities basis to improve the quality of teaching and learning History in high schools today.

Keywords: History, high school, practice, teaching, historical practice

1. Mở đầu

Đóng vai trò quan trọng trong quá trình dạy học lịch sử (DHLS), bài thực hành lịch sử (THLS) - một loại bài học mới đối với môn Lịch sử (LS) đã và đang được triển khai thực hiện ở các trường trung học phổ thông (THPT) của Việt Nam. Mục tiêu chủ yếu mà bài THLS hướng đến là củng cố, mở rộng kiến thức và phát triển kỹ năng thực hành bộ môn, qua đó góp phần phát triển toàn diện năng lực (NL) và phẩm chất (PC) của HS. Tuy nhiên, do vẫn còn tồn tại một số nhận thức chưa toàn diện về bài THLS nên việc triển khai dạy học (DH) bài THLS ở các trường THPT chưa được chú trọng hoặc chưa hiệu quả. Vì vậy, nghiên cứu về mục tiêu, nội dung, biện pháp tổ chức DH bài THLS không chỉ bổ sung cơ sở lý luận về loại hình bài học này mà còn góp phần làm thay đổi nhận thức, nâng cao chất lượng, hiệu quả DH bài THLS ở trường THPT.

2. Nội dung nghiên cứu

2.1. Khái niệm thực hành, thực hành lịch sử, bài thực hành lịch sử

- *Thực hành, thực hành lịch sử:*

+ Thực hành là khái niệm dùng để chỉ hoạt động vận dụng lý thuyết vào thực tiễn nhằm đáp ứng một nhu cầu nào đó của con người. Khái niệm thực hành còn mang hàm ý chỉ hoạt động của con người nhằm kiểm chứng tính đúng đắn của lý thuyết trong điều kiện thực tiễn.

+ THLS là quá trình học sinh (HS) vận dụng kiến thức, phương pháp học tập bộ môn đã lĩnh hội được vào giải quyết các nhiệm vụ học tập hoặc vấn đề thực tiễn cuộc sống một cách linh hoạt, phù hợp, đáp ứng mục tiêu DH đặt ra.

- *Bài thực hành lịch sử* là loại bài học cơ bản,

bắt buộc trong quá trình DHLS ở trường THPT được tiến hành sau khi HS hoàn thành một hoặc một số chủ đề thuộc mạch nội dung kiến thức cốt lõi nhằm giúp củng cố, mở rộng vốn hiểu biết đối với những vấn đề đã học, góp phần phát triển PC và NL của HS. Chiếm 20% thời lượng dạy và học môn LS, bài THLS là một loại hình bài học độc lập, quan trọng và là công cụ thiết thực, hiệu quả để phát triển PC, NL của HS. Do đó, bài THLS thường được giáo viên (GV) xây dựng và tổ chức DH ngay sau khi HS học xong một hoặc một số chủ đề của nội dung kiến thức cốt lõi.

2.2. Ý nghĩa của bài thực hành lịch sử trong việc phát triển phẩm chất, năng lực học sinh

- *Về NL*, việc tổ chức DH thực hành không chỉ phát triển các NL chung mà còn góp phần tiếp tục phát triển các NL bộ môn LS đã được hình thành, phát triển trong quá trình HS học tập các nội dung kiến thức cốt lõi. Trong các giờ THLS, HS sẽ được tham gia thực hiện những nhiệm vụ học tập mang tính khái quát, tổng hợp cao nhằm củng cố, mở rộng và nâng cao kiến thức nhờ đó NL tìm hiểu LS, NL nhận thức và tư duy LS tiếp tục phát triển. Bên cạnh đó, với những nhiệm vụ học tập mang tính thực tế cao, HS sẽ được tạo cơ hội để đưa ra những nhận xét, đánh giá, tìm các giải pháp mới để giải quyết các vấn đề thực tiễn của cuộc sống, điều này tạo điều kiện thuận lợi để NL vận dụng kiến thức và kỹ năng đã học của HS ngày càng phát triển. Song song với phát triển NL bộ môn, việc tổ chức các bài THLS còn góp phần phát triển các NL chung ở HS bởi các tiết thực hành thường được diễn ra với hình thức các giờ học tích hợp, ở đó GV sẽ vận dụng đa dạng các phương pháp dạy học (PPDH), hình thức DH để tổ

chức hoạt động học tập cho HS. Nhờ đó, thúc đẩy các NL chung như: tự chủ và tự học, giao tiếp và hợp tác, giải quyết vấn đề và sáng tạo ở HS tiếp tục phát triển.

- Về PC, xuất phát từ nội dung và không gian mở, quá trình DH không nặng về đánh giá, xếp loại nên các tiết THLS là môi trường thuận lợi để GV thực hiện TH đa dạng về nội dung, PPDH, hình thức DH đồng thời là cơ hội để HS được thể hiện sự đam mê, yêu thích của bản thân đối với các vấn đề LS. Việc HS tham gia học tập trong môi trường đòi hỏi tính tự chủ, tinh thần hợp tác, trách nhiệm và sáng tạo cao sẽ thúc đẩy quá trình hình thành và phát triển các PC như: chăm chỉ, trung thực và trách nhiệm. Bên cạnh đó, quá trình giải quyết các nhiệm vụ học tập cũng giúp HS nhận thức sâu sắc, toàn diện hơn về LS dân tộc, LS thế giới, ... từ đó càng tự hào, trân trọng, hình thành ý thức giữ gìn, phát huy các giá trị văn hóa của dân tộc và nhân loại đây cũng chính là những biểu hiện cụ thể của PC yêu nước và nhân ái ở HS.

2.3. Biện pháp tổ chức dạy học bài thực hành lịch sử ở trường trung học phổ thông

- *Tổ chức dạy học bài thực hành lịch sử trên lớp*

Do nhiều yếu tố chi phối nên bài THLS trên lớp vẫn sẽ phổ biến ở các trường THPT bên cạnh bài THLS tại thực địa và bảo tàng. Việc tổ chức DH bài THLS ở trên lớp có ưu điểm là GV dễ dàng triển khai và quản lý hoạt động học tập của HS trong không gian học tập truyền thống, cơ sở vật chất quen thuộc, dễ tiếp cận và sử dụng. Do đó, GV và HS không tốn thời gian cho việc làm quen với không gian dạy - học cũng như tìm hiểu đặc tính của các thiết bị, phương tiện dạy - học sẽ sử dụng. Tuy nhiên, sự hạn chế về không gian và thiết bị DH ở trong mỗi lớp học cũng dẫn đến những nguy cơ tiềm ẩn làm giảm hiệu quả của bài học, trong đó tạo hứng thú học tập, phát triển các PC và NL của HS là những yếu tố chịu tác động trực tiếp.

Như đã đề cập ở trên, mục tiêu chính của bài THLS là góp phần củng cố, mở rộng kiến thức mà HS đã học được trong các bài học hoặc chủ đề kiến thức cốt lõi, qua đó tiếp tục phát triển, hoàn thiện các PC và NL của HS. Do đó, việc tổ chức bài THLS vừa mang những đặc điểm chung của một bài dạy trên lớp, vừa có những điểm riêng. Về nội dung DH, khác với bài nghiên cứu kiến thức mới, đối với bài THLS, GV có thể thiết kế bài dạy thành các nhiệm vụ học tập theo hướng liên kết nội dung DH của nhiều bài học khác nhau trong một hoặc một số chủ đề kiến thức cốt lõi nhưng không lặp lại mà trên nền tảng sẵn có, khắc sâu, mở rộng. Về PPDH, GV có thể sử

dụng linh hoạt các PPDH có ưu thế trong việc tạo môi trường thuận lợi để HS có thể độc lập thực hiện nhiệm vụ hoặc phối hợp với các thành viên khác cùng thực hiện nhiệm vụ như: PPDH hợp tác, PPDH giải quyết vấn đề, PPDH dự án, PP đóng vai, tranh biện,... Về hình thức tổ chức DH, các giờ thực hành trên lớp có thể được tiến hành theo nhiều hình thức khác nhau, cụ thể như: xem phim tư liệu, trò chơi LS, dự án học tập, thiết kế và trình bày sản phẩm học tập...

Từ những tiếp cận ở trên, để có thể thực hiện hiệu quả mục tiêu của loại bài học này, GV cần phải vận dụng PPDH tích hợp theo tiến trình như sau:

(1) Xây dựng kế hoạch DH bài THLS (gồm các bước: xác định chủ đề, mục tiêu, nhiệm vụ và sản phẩm của hoạt động thực hành, dự kiến tiến trình tổ chức DH);

(2) Tổ chức DH bài THLS trên lớp (gồm: hoạt động mở đầu, tổ chức hoạt động THLS);

(3) Đánh giá và điều chỉnh kế hoạch.

Với tiến trình này, quá trình vận dụng PPDH tích hợp được thể hiện rõ nét nhất ở khâu tổ chức DH bài THLS trên lớp khi GV thực hiện việc TH các nhiệm vụ học tập, TH các hoạt động DH, TH các PPDH trên cơ sở các phương án vận dụng PPDH tích hợp đã được dự kiến ở khâu xây dựng kế hoạch DH bài THLS. Trong khi đó, việc vận dụng PPDH tích hợp ở khâu đánh giá và điều chỉnh kế hoạch được thể hiện thông qua việc GV huy động các hình thức, phương pháp, công cụ đánh giá nhằm đánh giá kết quả học tập của HS từ đó có sự điều chỉnh, thay đổi phù hợp.

- *Tổ chức dạy học bài thực hành lịch sử tại thực địa*

DHLS tại thực địa là hình thức DH được tổ chức tại nơi xảy ra hoặc có liên quan chặt chẽ đến sự kiện, hiện tượng lịch sử trong chương trình môn học. Đây là một trong những hình thức DH có hiệu quả trong việc phát huy tính tích cực, chủ động, sáng tạo của HS. Do được tiến hành ở không gian ngoài lớp học nên hoạt động DHLS nói chung và dạy bài THLS nói riêng tại thực địa có những thuận lợi và khó khăn nhất định.

Về thuận lợi, việc tổ chức dạy bài THLS tại thực địa có nhiều tác dụng tích cực bởi HS được quan sát trực tiếp địa điểm, không gian nơi diễn ra sự kiện, hiện tượng LS nên dễ dàng hình thành biểu tượng và tái hiện được bức tranh LS sinh động, chân thực, đồng thời khơi dậy xúc cảm mạnh mẽ về sự kiện, hiện tượng LS đó. Thông qua đó góp phần tiếp tục củng cố, mở rộng về kiến thức, giáo dục tư tưởng,

tình cảm và phát triển NL của HS. Tuy nhiên, việc tổ chức dạy bài THLS tại thực địa cũng gặp một số khó khăn trong quá trình thực hiện. Trước hết, việc tổ chức dạy bài THLS tại thực địa phải căn cứ vào tình hình thực tế của địa phương bởi lẽ không phải địa phương nào cũng có những di tích LS gắn liền LS dân tộc, LS thế giới. Bên cạnh đó, dưới sự tác động của ngoại cảnh, một số di tích LS đến nay không còn nguyên vẹn nên phần nào gây ra những khó khăn cho HS trong việc hình dung và tái hiện sự kiện. Tiếp theo, việc tổ chức DH ở không gian ngoài lớp học cũng gây ra những khó khăn cho cả GV và HS như: mất an toàn trong việc di chuyển đi lại, tốn kém về chi phí và thời gian chuẩn bị, liên hệ để tổ chức DH. Cuối cùng, tổ chức dạy bài THLS tại thực địa cũng tiềm ẩn những khó khăn trong quá trình tổ chức, quản lý hoạt động học tập của HS hoặc khó khăn do sự thiếu thốn hoặc mới lạ về không gian và cơ sở vật chất. Những khó khăn này cũng chính là nguyên nhân khiến cho việc tổ chức dạy bài THLS tại thực địa chưa được triển khai phổ biến.

Những thuận lợi và khó khăn nêu trên đặt ra cho GV yêu cầu phải vận dụng đa dạng, linh hoạt các PPDH, hình thức tổ chức hoạt động DH nhằm đảm bảo tính hiệu quả của bài THLS tại thực địa. Quá trình chuẩn bị và tổ chức dạy bài THLS tại thực địa vẫn diễn ra với những hoạt động chủ yếu như: xây dựng kế hoạch DH; tổ chức DH; đánh giá và điều chỉnh kế hoạch. Tuy nhiên, do tiến hành tại thực địa nên trong quá trình chuẩn bị và tổ chức DH cần lưu ý một số vấn đề sau:

Thứ nhất, ở giai đoạn xây dựng kế hoạch, GV cần chú ý lựa chọn, tìm hiểu và đánh giá về di tích LS (hiện trạng, điều kiện DH,...), mối liên hệ giữa di tích với sự kiện, hiện tượng LS trong chương trình môn học, tính toán điều kiện và phương tiện đi lại, thông tin liên lạc đa chiều giữa GV với gia đình HS, giữa GV với lãnh đạo nhà trường, giữa GV với đơn vị quản lý di tích.

Thứ hai, trong quá trình tổ chức DH, GV cần linh hoạt về hình thức và PPDH. Trong không gian mở, nhiệm vụ học tập mở của bài THLS tại thực địa, GV hoàn toàn có thể tổ chức giờ thực hành của HS dưới dạng trò chơi LS với chủ đề gắn với những kiến thức, kỹ năng HS đã học có sự lồng ghép đa dạng các PPDH như: DH hợp tác, DH dự án, đóng vai,...

Thứ ba, bên cạnh sử dụng đa dạng các hình thức, phương pháp, công cụ để đánh giá tính hiệu quả của bài thực hành tại thực địa, GV cần chú ý mở rộng phạm vi đánh giá trên các đối tượng là các bên

tham gia vào quá trình tổ chức DH như: gia đình HS, đơn vị quản lý di tích LS, lãnh đạo nhà trường nhằm tăng tính khách quan, chính xác của kết quả từ đó có những điều chỉnh phù hợp.

- *Tổ chức dạy bài thực hành lịch sử tại bảo tàng*

Tương tự như bài THLS tại thực địa, bài THLS tại bảo tàng là loại bài học được tiến hành ngoài không gian lớp học truyền thống, nơi một phần hoặc toàn bộ thông tin về các sự kiện, hiện tượng LS có liên quan đến nội dung kiến thức cốt lõi được lưu lại trong các tài liệu, hiện vật được trưng bày một cách trực quan và dễ tiếp cận.

Việc tổ chức DH bài THLS tại bảo tàng có ý nghĩa trên nhiều phương diện. Thứ nhất, tại bảo tàng, các tài liệu, hiện vật tại bảo tàng được bố trí, sắp xếp khoa học mang tính hệ thống, do đó khi học tập tại đây, HS dễ dàng bổ sung, làm sâu sắc thêm cho bản thân những kiến thức LS đã có trước đó cũng như phát triển tư duy logic và hệ thống về các sự kiện, hiện tượng LS. Thứ hai, việc trực tiếp tiếp cận với các tài liệu, hiện vật đặc biệt là tài liệu, hiện vật gốc còn giúp HS thuận lợi có được biểu tượng về các sự kiện, hiện tượng LS, nhận thức chính xác và sâu sắc hơn nội dung LS đã học, góp phần giáo dục niềm tin, tư tưởng và xúc cảm đúng đắn cho HS. Thứ ba, thông qua việc thực hiện các nhiệm vụ học tập trong giờ thực hành tại bảo tàng cũng giúp rèn luyện một số kỹ năng thực hành bộ môn của HS như: quan sát, miêu tả, tường thuật, sử dụng đồ dùng trực quan,... Thứ tư, chính sự phong phú, đa dạng của nguồn tài liệu, hiện vật tại bảo tàng đã tạo điều kiện thuận lợi để GV có thể vận dụng đa dạng, linh hoạt các hình thức, PPDH tích cực nhằm giúp HS củng cố, mở rộng kiến thức, tiếp tục phát triển các PC và NL cần thiết. Thứ năm, không gian trưng bày của bảo tàng đã đưa HS đến gần hơn với các sự kiện, hiện tượng LS, điều này sẽ góp phần tạo ra bầu không khí học tập mới, thú vị và kích thích được hứng thú học tập ở HS.

Bên cạnh những mặt thuận lợi, việc DH bài THLS tại bảo tàng cũng gặp một số khó khăn nhất định. Trước hết, số lượng và chất lượng của bảo tàng ở các địa phương không giống nhau. Đa phần các bảo tàng lớn với không gian trưng bày đa dạng, gắn với nội dung LS mà HS được học ở trường đều tập trung ở các đô thị lớn trong khi đó các bảo tàng ở các địa phương khác thường bị giới hạn về nội dung trưng bày hoặc không có những không gian trưng bày gắn với nội dung HS được học. Do đó, việc tổ chức dạy bài THLS ở các bảo tàng này không được chú trọng. Tiếp theo, việc liên hệ để thống nhất kế

hoạch tổ chức DH và vấn đề di chuyển đi lại cũng là một trong những trở ngại khi triển khai DH bài THLS tại bảo tàng. Cuối cùng, không gian DH mới và mở đòi hỏi GV phải đầu tư nhiều thời gian, tâm sức hơn cho việc xây dựng các ý tưởng DH nhằm phát huy tối đa những ưu thế sẵn có của bảo tàng và nâng cao hiệu quả DH.

DH bài THLS tại bảo tàng có những điểm khác so với dạy bài THLS tại thực địa. Điểm khác ở đây chính là không gian DH, nguồn học liệu và thiết bị DH. Song cơ bản giống nhau về quá trình chuẩn bị, xây dựng kế hoạch, tổ chức DH, đánh giá kết quả... Chính vì vậy, để phát huy hiệu quả bài THLS tại bảo tàng, trong quá trình tổ chức DH, GV cần chú ý vận dụng đa dạng, linh hoạt các hình thức, PPDH để có thể khai thác, sử dụng hiệu quả các tài liệu, hiện vật tại bảo tàng, góp phần thực hiện thành công mục tiêu của bài dạy.

3. Kết luận

Thực hành bộ môn là một trong những vấn đề quan trọng và rất được quan tâm trong quá trình DH ở trường THPT nói chung. Đối với môn LS, đây là một loại hình bài học khá mới song việc bài THLS được thiết kế và tổ chức trong những bối cảnh linh hoạt sẽ góp phần gia tăng tính hấp dẫn của môn học,

kích thích hứng thú học tập, phát triển NL và bồi dưỡng PC của HS. Bài THLS có thể được tổ chức ở nhiều không gian khác nhau: trên lớp, tại thực địa, tại bảo tàng... Mỗi không gian DH luôn ẩn chứa những ưu điểm và hạn chế riêng, do đó GV cần căn cứ mục tiêu, nội dung và điều kiện thực tế để vận dụng tích hợp các PPDH nhất là các phương pháp, kỹ thuật DH hiện đại, đồng thời triển khai đa dạng các hình thức, phương pháp và lực lượng tham gia đánh giá kết quả thực hành của HS sẽ giúp GV tổ chức hiệu quả loại bài học này ở trường THPT.

Tài liệu tham khảo

[1]. Bộ Giáo dục và Đào tạo (2018), *Thông tư số 32 ngày 26 tháng 12 năm 2018 về Chương trình giáo dục phổ thông (Chương trình tổng thể)*, Hà Nội.

[2]. Bộ Giáo dục và Đào tạo (2022), *Thông tư số 13 ngày 03 tháng 8 năm 2022 về Chương trình giáo dục phổ thông môn Lịch sử*, Hà Nội.

[3]. Vũ Quang Hiền, Hoàng Thanh Tú (2014), *Phương pháp DH môn Lịch sử ở trường trung học phổ thông*, NXB Đại học Quốc gia Hà Nội.

[4]. Phan Ngọc Liên và các cộng sự (2002), *Phương pháp DH lịch sử*, tập 1, NXB Đại học Sư phạm.

[5]. Hoàng Phê (Chủ biên) (2003), *Từ điển Tiếng Việt*, NXB Đà Nẵng.

Vận dụng phương pháp dạy học..... (tiếp theo trang 27)

3. Kết luận

Dạy học theo trạm giúp HS hứng thú trong việc học, dễ dàng tiếp thu kiến thức và vận dụng những kiến thức, kỹ năng đã học tìm hiểu thế giới tự nhiên, giải thích các hiện tượng khoa học tự nhiên trong cuộc sống.

Thông qua việc học theo trạm, HS hình thành năng lực giải quyết vấn đề, năng lực tự chủ, tự học, hình thành kỹ năng giao tiếp, kỹ năng tranh luận và tinh thần hợp tác, trách nhiệm trong hoạt động nhóm. Ngoài ra, HS còn phát huy khả năng sáng tạo, tìm tòi, đưa ra các giải pháp tối ưu để giải quyết các vấn đề học tập.

Vận dụng phương pháp dạy học theo trạm giúp GV hiểu được trình độ của từng HS, qua đó bồi dưỡng HS giỏi và rèn luyện HS yếu. Bên cạnh đó, dạy học theo trạm khắc phục khó khăn về mặt thiết bị, thí nghiệm khi tổ chức dạy học theo nhóm.

Tuy nhiên, việc vận dụng còn gặp nhiều hạn chế như GV cần có thời gian chuẩn bị nội dung và thiết

bị dạy học công phu. Quá trình dạy học cần trải dài qua nhiều tiết học nên ít được GV vận dụng trong các trường phổ thông.

Vì vậy để phương pháp dạy học theo trạm đạt được hiệu quả, nhà trường cần phải xây dựng các kiến thức theo các chủ đề học tập, bố trí khung thời gian học tập của HS một cách hợp lý. Nhà trường thường xuyên mở các lớp tập huấn, các buổi thảo luận và cung cấp tài liệu dạy học cho GV, giúp GV nâng cao trình độ chuyên môn cũng như kỹ năng tổ chức dạy học.

Tài liệu tham khảo

[1]. Bộ Giáo dục và Đào tạo (2020). *Tài liệu bồi dưỡng GV phổ thông - Mô đun 2: Sử dụng phương pháp dạy học và giáo dục phát triển phẩm chất, năng lực HS trung học phổ thông môn Vật Lý*, Hà Nội.

[2]. Nguyễn Văn Biên, Nguyễn Thị Thu Thủy (2011). *Dạy học theo trạm một số kiến thức về hiệu ứng nhà kính và các kết quả thu được*. Tạp chí Giáo dục, Số đặc biệt tháng 7/2011, tr 32-34.